

**СТРУКТУРНІ МОДЕЛІ АНАЛІТИЧНИХ ТЕРМІНІВ
ІЗ КОМПОНЕНТОМ «ВАГОН»
(НА МАТЕРІАЛІ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ)**

С. П. Лагдан, старший викладач

iD ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0148-5911>

Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту

імені академіка В. Лазаряна,

вул. Лазаряна, 2, м. Дніпро, 49010, Україна

E-mail: svit.la@ukr.net

Серед способів творення галузевих термінів найбільш поширеним є синтаксичний. Перевага термінологічних словосполучень над термінами-словами полягає в їх здатності виражати більш складні поняття. У статті термінологічні словосполучення галузі залізничного транспорту проаналізовані в новому ракурсі. Досліджені структурні моделі аналітичних термінів із компонентом «вагон», серед яких виділені найбільш продуктивні.

В аналітичних термінах компонент «вагон» виступає або головним словом, ядром словосполучення, або залежним словом. Проте позиція компонента може змінюватися під час творення словосполучень вищого порядку. За структурою аналітичні терміни бувають дво-, три-, чотири- й багатокомпонентні. Найбільш поширеними є дво- і трикомпонентні терміни. Для двокомпонентних термінів із лексемою «вагон» у головній позиції найпродуктивнішою є модель «прикметник (дієприкметник) + іменник». Двокомпонентні терміни з лексемою «вагон» у залежній позиції творяться виключно за моделлю «іменник + іменник». Серед трикомпонентних переважають терміни з лексемою «вагон» у залежній позиції. Продуктивними моделями їх творення є «прикметник + іменник + іменник» та «іменник + іменник + іменник».

Продуктивність компонента «вагон» у термінотворенні пояснюється тим, що він належить до вузькоспеціальних термінів і позначає один з основних залізничних транспортних засобів.

Ключові слова: *компонент «вагон», термінологічні словосполучення, структурна модель, іменник, прикметник.*

[DOI: 10.21272/Ftrk.2018.10\(2\)-09](https://doi.org/10.21272/Ftrk.2018.10(2)-09)

Однією з основних тенденцій сучасної лінгвістичної науки є дослідження становлення і розвитку національного термінофонду, його окремих термінологічних систем, їх функціонування, структури, а також систематизації й упорядкування. Це закономірно, адже терміни належать до динамічного шару лексики: науково-технічний прогрес зумовлює появу нових реалій, які, у свою чергу, потребують найменування, наявні ж терміни часто змінюють межі своєї семантики. Значний теоретичний і практичний науковий інтерес становлять проблеми термінотворення загалом та дериваційні процеси в галузевих терміносистемах.

Дослідження словотвірно-структурних особливостей спеціальних номінацій дають змогу скласти цілісне уявлення про національну термінологію, її галузеві системи, сприяють поліпшенню процесів систематизації, унормування й кодифікації терміноодиниць, стають підґрунтям для укладання словників.

Загальні основи термінотворення висвітлюють у колективній праці вітчизняні мовознавці Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк. Серед способів номінації науково-технічних термінів автори виокремлюють використання старих, наявних у мові назв (вторинна номінація), іншомовних слів, наявних у мові словотвірних моделей (морфологічний спосіб) та словосполучень [1, с. 127]. Останній спосіб виділяють як найбільш продуктивний, наголошуючи, що словосполучення становлять понад 70 % термінів у різних терміносистемах [1, с. 138].

© Лагдан С. П., 2018

Синтаксичний спосіб творення термінів досліджували М. П. Годована, Л. Д. Малевич, Б. П. Михайлишин, Л. Вакарюк, С. Панцьо та ін. Загальнотехнічні багатокомпонентні терміни були предметом наукової розвідки Л. Б. Гаращенко. Аналізуючи структуру термінів, дослідниця наголошує, що «первинним у визначенні довжини терміна є його здатність бути цілісним позначенням наукового поняття, а потім кількісне наповнення компонентами, оскільки термін – це не просто слово, і точність його набагато важливіша за розмір» [2, с. 70].

Широке використання синтаксичного способу творення у термінології С. Дорошенко пояснює так: «Термінами-словосполученнями легше, ніж іншими словотвірними засобами, передати належність до класифікаційного ряду, яка ґрунтується на родо-видовому співвідношенні понять» [3, с. 92].

У галузі залізничного транспорту творення термінів за допомогою синтаксичного способу аналізували О. Т. Жукова [4] й В. В. Рибенюк [5]. Їх дослідження ґрунтуються на визначенні структурних типів залізничних термінів-словосполучень загалом та окресленні продуктивних моделей термінотворення. Продуктивність же окремих термінів, зокрема вузькоспеціальних, у синтаксичному творенні термінів означеної галузі ще не була об'єктом лінгвістичного опису, що й зумовило актуальність цього дослідження.

Метою статті є проаналізувати структурні моделі термінів-словосполучень залізничного транспорту з компонентом «вагон». Окреслена мета зумовлює необхідність розв'язання таких **завдань**: 1) з'ясувати позицію компонента «вагон» у складі термінологічних словосполучень; 2) виявити морфологічні ознаки слів-компонентів у словосполученнях; 3) встановити кількість дво-, три-, чотири- й багатокомпонентних словосполучень із терміном «вагон»; 4) визначити продуктивні моделі творення словосполучень різних структурних типів.

Результати роботи отримано за допомогою таких методів дослідження: спостереження (реєстраційного), який використано для вибірки залізничних термінів-словосполучень із компонентом «вагон»; описового – для узагальнення й наукового викладу фактичного матеріалу; кількісного аналізу – для кількісного співвідношення різних структурних моделей аналітичних термінів; твірного аналізу – для визначення механізмів творення термінологічних дериватів та вирішення основних структурних моделей термінів.

Наукова новизна статті полягає в тому, що вперше детально описано аналітичні терміни залізничного транспорту з компонентом «вагон», визначено їх продуктивні структурні моделі. Це питання в такому ракурсі ще не висвітлювалося в українському мовознавстві.

Об'єктом дослідження є термінологічні словосполучення залізничного транспорту з компонентом «вагон», отримані на підставі суцільної вибірки зі спеціальних лексикографічних джерел [6-10] та підручника із загального курсу залізниць [11-12]. Загальний обсяг вибірки становить 412 одиниць.

Предметом дослідження є структурні моделі аналітичних термінів із компонентом «вагон», морфологічні особливості компонентів та кількісне співвідношення моделей.

Аналітичні терміни з компонентом «вагон» складають дві групи: 1) ті, в яких «вагон» є головним, стрижневим словом, виступає ядром сполуки; 2) ті, в яких «вагон» є залежним словом. Проте позиція аналізованого компонента може змінюватися під час творення термінологічних словосполучень вищого порядку, наприклад, трикомпонентних на базі двокомпонентних тощо.

Терміни-словосполучення першої групи мають різну кількість компонентів – від двох до чотирнадцяти. Залежними словами в них здебільшого виступають прикметники, прості та складні, рідше – дієприкметники. Часто вживаними в ролі залежних слів є також іменники, які приєднуються до головного слова безпосередньо чи за допомогою прийменників.

Найчисельнішу групу словосполучень, у яких компонент «вагон» займає стрижневу позицію, становлять двочленні терміни – 76 одиниць. Серед них

переважають словосполучення означального типу, утворені за моделлю «прикметник + іменник». У ролі залежних слів виступають здебільшого прості прикметники: *багажний, безпересадковий, вантажний, візковий, головний, загальний, залізничний, купейний, магістральний, міжобласний, місткий, монтажний, моторний, м'який, некупейний, нульовий, пасажирський, плацкартний, порожній, поштовий, пульманівський, рефрижераторний, санітарний, службовий, спеціалізований, спеціальний, твердий, товарний, універсальний, фірмовий, хвостовий, штабний*.

Означення представлене також складними прикметниками: *багажно-поштовий, багато-, дво-, чотири-, шести-, восьмивісний, велико-, повновантажний, двоверховий, двохосьовий, двоярусний, дефектоскопний, динамометричний, довгобазний, живорибний, ізотермічний, службово-технічний, суцільнометалевий*. Специфікою термінологічних словосполучень є використання в ролі означення віддієслівних прикметникових утворень простої і складної конструкції, а також діеприкметників: *вимірювальний, випробний, гальмівний, перекидний, причіпний, спальний, ваговимірювальний, гальмовипробний, кокосушительний, колієвимірювальний, саморозвантажний, саморушій, самохідний, санітарно-лікувальний; загальмований, критий, неочищений, перечеплений, причеплений*.

Двочленні термінологічні словосполучення зі структурою «іменник + іменник» є нечисленними, залежний компонент у них приєднується до стрижневого компонента «вагон» із прийменником чи без: *вагон супроводження, вагони дизель-поїздів, вагони електропоїздів, вагон для курців, вагон без підніжок, вагон із дизель-електростанцією, вагон із кишенями*.

Тричленні словосполучення з компонентом «вагон» у стрижневій позиції складають 41 одиницю. Словосполучення моделі «прикметник + прикметник + іменник» творяться двома шляхами: 1) доповненням означальної двокомпонентної моделі однослівним означенням-прикметником – твірна схема «прикметник + (прикметник + іменник)», наприклад: *автономний + рефрижераторний вагон; акумуляторний моторний вагон, збирально-роздавальний ізотермічний вагон, міжнародний пасажирський вагон*; 2) поєднанням двох означальних двокомпонентних словосполучень із відкиданням стрижневого компонента «вагон» у першому задля уникнення повторів – схема «(прикметник + [іменник]) + (прикметник + іменник)», наприклад: *твердий [вагон] + некупейний вагон → твердий некупейний вагон; критий суцільнометалевий (суцільнометалевий критий) вагон, купейний твердий (м'який) вагон, суцільнометалевий пасажирський вагон, універсальний критий вагон, пасажирський спеціальний вагон, фірмовий пасажирський вагон*.

Словосполучення структурної моделі «іменник + прикметник + іменник» творяться приєднанням до компонента «вагон» двочленних означальних термінів-словосполучень безпосередньо чи за допомогою прийменників. У безприйменникових конструкціях залежний іменник має форму родового відмінка – твірна схема «іменник + (прикметник + іменник у р. в.)»: *вагон бункерного типу (кошикового типу, відбудовного поїзда, міжнародного сполучення, міжобласного сполучення, промислового транспорту, службово-технічного призначення, спеціального призначення, спеціальної конструкції, типової конструкції, підвищеного комфорту); вагони вантажного парку (денних поїздів-експресів)*. Прийменникові словосполучення утворені за схемами «іменник + без (прикметник + іменник у р. в.)», «іменник + з, зі (прикметник + іменник в о. в.)»: *вагон без гальмової площадки; вагон з бічним розвантаженням (відкидним днищем, гальмовою площадкою, перехідною площадкою, дерев'яним кузовом, перекидними бункерами, перекидним кузовом, зі змінним трафаретом, зі зниженою підлогою)*.

Тричленні словосполучення з компонентами-іменниками складають невелику кількість. Вони творяться за схемою «іменник + для (іменник у р. в. + іменник у р. в.)»: *вагон для перевезення автомобілів (перевезення зерна, перевезення цементу, перевезення коштовностей, перевезення спецконтингенту)*.

Чотирикомпонентні терміни зі стрижневим словом «вагон» складають 34 одиниці. Вони утворені на базі трикомпонентних чи поєднанням кількох двоконпонентних і відповідають таким структурним моделям:

1) «прикметник + іменник + прикметник + іменник». Вихідними для творення аналітичних термінів цієї моделі є двочленні словосполучення, поєднані прийменниками чи безпосередньо за схемами: «(прикметник + іменник) + з (прикметник + іменник в о. в.)» – *жорсткий вагон з двомісним купе (чотиримісним купе), м'який вагон з двомісним купе (чотиримісним купе)*; «(прикметник + іменник) + (прикметник + іменник у р. в.)» – *м'які вагони пасажирських поїздів (швидких поїздів), купейні вагони пасажирських поїздів (швидких поїздів)*. Також терміни цієї групи творяться поєднанням дво- і трикомпонентних словосполучень із відкиданням повторюваного стрижневого слова у першому за схемою «(прикметник + [іменник]) + (іменник + прикметник + іменник у р. в.)»: *м'які [вагони] + вагони типової конструкції → м'які вагони типової конструкції (спеціальної конструкції), купейні вагони типової конструкції (спеціальної конструкції)*;

2) «іменник + іменник + прикметник + іменник». У цих словосполученнях компонент «вагон» поєднується з тричленною конструкцією здебільшого за допомогою прийменника за схемою «іменник + для (іменник у р. в. + прикметник + іменник у р. в.)»: *вагон для випробування (монтажу, огляду) контактної мережі, вагон для перевезення живої риби (рідкого бітуму, мінеральних добрив, рогатої худоби)*. Найвніше й безпосереднє приєднання в термінологічному словосполученні вагони власності промислових підприємств – твірна схема «іменник + (іменник у р. в. + прикметник + іменник у р. в.)»;

3) «прикметник + прикметник + прикметник + іменник». Словосполучення цього структурного типу утворюються поєднанням три- і двоконпонентних (чи дво- і трикомпонентних) означальних словосполучень із відкиданням повторюваного компонента в першому – твірні схеми «(прикметник + прикметник + [іменник]) + (прикметник + іменник)»: *критий суцільнометалевий [вагон] + чотиривісний вагон → критий суцільнометалевий чотиривісний вагон; суцільнометалевий пасажирський чотиривісний вагон, універсальний критий вантажний вагон, критий суцільнометалевий вантажний вагон*; «(прикметник + [іменник]) + (прикметник + прикметник + іменник)»: *спеціальний суцільнометалевий критий вагон*. Також чотирикомпонентні означальні словосполучення можуть бути утворені поєднанням трьох двоконпонентних із відкиданням повторюваного стрижневого компонента у першому й другому словосполученнях – твірна схема «(прикметник + [іменник]) + (прикметник + [іменник]) + (прикметник + іменник)»: *вантажний [вагон] + чотиривісний [вагон] + критий вагон → вантажний чотиривісний критий вагон*;

4) «прикметник + іменник + іменник + іменник». Терміни цієї структурної моделі утворені поєднанням двох двоконпонентних словосполучень, означального та іменникового, безпосередньо чи за допомогою прийменників за схемами: «(прикметник + іменник) + (іменник у р. в. + іменник у р. в.)» – *пасажирський вагон власності підприємств*; «(прикметник + іменник) + з (іменник в о. в. + для іменник у р. в.)» – *некупейний вагон з кріслами для сидіння (з диванами для лежання)*; «(прикметник + іменник) + у (іменник у м. в. + іменник у р. в.)» – *рефрижераторний вагон у складі поїзда (у складі секції)*;

5) словосполучення моделі «іменник + прикметник + прикметник + іменник» утворені додаванням до компонента «вагон» тричлених означальних конструкцій за допомогою прийменника. Вони відповідають схемі «іменник + для (прикметник + прикметник + іменник у р. в.)»: *вагони для швидкісних пасажирських поїздів (високошвидкісних пасажирських поїздів)*;

6) структурна модель «іменник + іменник + іменник + іменник» малопродуктивна, їй відповідає лише один термін – *вагон без купе з місцями для сидіння*, утворений за схемою «іменник + без (іменник у р. в. + з іменник в о. в. + для іменник у р. в.)».

Багаточленні словосполучення зі стрижневим компонентом «вагон» складають нечисленну групу – 12 одиниць. Вони утворені на основі конструкцій нижчого порядку і містять від 5 до 14 компонентів. За структурою ці аналітичні терміни містять різні комбінації прикметників та іменників із прийменниковим чи безприйменниковим зв'язком. Їх структурно-твірні моделі такі:

– п'ятичленні – «(прикметник + іменник) + (прикметник + прикметник + іменник)»: *вантажні вагони для міжнародних транспортних коридорів*; «(прикметник + прикметник + іменник) + (прикметник + іменник)»: *критий вантажний вагон з дерев'яним кузовом*; «іменник + (прикметник + іменник + іменник + іменник)»: *вагон з відкритими купе з місцями для сидіння (з відкритими купе з місцями для лежання)*;

– шестичленні – «(прикметник + прикметник + прикметник + іменник) + (прикметник + іменник)»: *вантажний чотиривісний критий вагон з дерев'яними стінами*; «іменник + (прикметник + прикметник + іменник + іменник + іменник)»: *вагон з окремими чотиримісними купе з місцями для лежання*;

– семичленні – «іменник + (іменник + прикметник + іменник + іменник + іменник)»: *вагони для перевезення великовантажних автопоїздів, напівприцепів і знімних кузовів*;

– восьмичленні – «(прикметник + прикметник + прикметник + іменник) + (іменник + іменник + прикметник + іменник)»: *спеціальний суцільнометалевий критий вагон для перевезення автомобілів і легковагових вантажів*; «іменник + (прикметник + прикметник + прикметник + іменник + іменник + іменник)»: *вагон з окремими одномісними, двомісними та тримісними купе з місцями для лежання*;

– одинадцятичленні – «(прикметник + [іменник] + прикметник + іменник + прикметник + прикметник + іменник) + (іменник + іменник + прикметник + іменник + іменник)»: *м'які, купейні вагони типової або спеціальної конструкції з наданням харчування, особливих умов і послуг*;

– тринадцятичленні – «(прикметник + [іменник] + прикметник + [іменник] + (іменник + іменник + іменник) + [іменник] + прикметник + прикметник + іменник) + (іменник + іменник + прикметник + іменник + іменник)»: *м'які, купейні вагони електро- та дизель-поїздів типової або спеціальної конструкції з наданням харчування, особливих умов і послуг*;

– чотирнадцятичленні – «(прикметник + [іменник] + прикметник + іменник + прикметник + прикметник + іменник + [прикметник + іменник] + прикметник + іменник) + (іменник + іменник + прикметник + іменник + іменник)»: *м'які, купейні вагони пасажирських або швидких поїздів типової або спеціальної конструкції з наданням харчування, особливих умов і послуг*.

Високу твірну продуктивність виявляє компонент «вагон» у залежній позиції, і термінообладні словосполучення з ним кількісно значно перевищують словосполучення з цим компонентом у стрижневій позиції – 249 проти 163.

Аналітичні терміни з компонентом «вагон» у залежній позиції мають у своїй структурі від двох до семи компонентів.

Двочленні терміни (86 одиниць) утворені виключно за моделлю «іменник + іменник», а компонент «вагон» у них приєднується до головного слова у формі родового відмінка однини чи множини. Виняток становить аналітичний термін *посадка у вагон*, де компонент «вагон» має форму знахідного відмінка з прийменником. У ролі головних слів двочленних конструкцій виступають іменники на позначення елементів будови: (*база, візок, вузол, двері, кип'ятильник, кістяк (остов), електрообладнання (електроустаткування), кузов, площадка, рама, стіна, тамбур, тара*) вагона; технічних чи функціональних властивостей: (*хиткість, вантажопідйомність, вентилявання, виляння, галопування, динаміка, довговічність, довжина, експлуатація, класність, категорія, маса, місткість, навантаження, несправність, номер, номер-код, пробіг, простій, рід, справність, ширина*) вагона; (*габарит, нумерація, обертання, обертальність (оборотність), парк, перекидач, придатність*) вагонів.

Численну групу становлять двочленні терміни на позначення технічного, санітарного тощо обслуговування вагона, специфіки його роботи: (відчеплення, групування, дезінсекція, дезінфекція, діагностування, забирання, зчеплення, зчитування, кодування, конструювання, миття, насування, обслуговування, провідник, розбирання, списування) вагона; (обмивання, обробка, огляд, оглядання, оглядач, осаджування, очищення, перекидання, перепис, переробка, перестановка, підбір (підбирання), подача, прибирання, приймання, приймальник-здавач, причеплення, ремонт, розчеплення, саморозчеплення, саморозчіплювання, тікання (утікання)) вагонів.

Тричленні терміни (106 одиниць) творяться на базі двочленних, а залежний компонент «вагон» у них або приєднується до двочленної конструкції, або входить до її складу. Структура термінів із трьома компонентами наступна:

1. «Прикметник + іменник + іменник». Ці терміни утворені за схемами:

– «прикметник + (іменник + іменник у р. в.)»: *гальмова + площадка вагона; зчїпна довжина вагона, інвентарний номер вагона, неїдресорена маса вагона, перехїдна площадка вагона, погонне навантаження вагона, посадковий номер вагона, середньодобовий пробїг вагона, технічне обслуговування вагона, торцева стїна вагона; автоматичне зчеплення вагонїв, загальна обертальність (оборотність) вагонїв, комерційне оглядання вагонїв, санїтарна обробка вагонїв, своєчасне приймання вагонїв, технічний огляд вагонїв, технічне оглядання вагонїв. Значну продуктивність у творенні термінів за цією схемою виявляє двокомпонентний термін *парк вагонїв*, який входить до складу семи трикомпонентних словосполучень: (експлуатаційний, загальний, відокремлений, наявний, неробочий, приписний, робочий) *парк вагонїв*;*

– «(прикметник + іменник) + іменник у р. в.»: (внутрішня обшивка, габаритні розміри, гальмова система, гальмове обладнання, головні коливання, горизонтальна твердість, динамічна твердість, довготривала стоянка, експлуатаційна характеристика, лінійні розміри, маршрутна дошка, несний елемент, питома площа, питомий об'єм, розрахункові показники, стрижневі елементи, техніко-економічні показники, універсальний тип) вагона; (безвідчїпний ремонт, попереднє охолодження, попередній обігрїв, ресорна підвіска) вагонїв.

2. «Іменник + іменник + іменник». Терміни з такою структурою творяться за схемами:

– «іменник + (іменник у р. в. + іменник у р. в.)». Найбільш продуктивним у творенні аналітичних термінів за цією схемою є двокомпонентне словосполучення *кузов вагона*, з яким зафіксовано 10 трикомпонентних словосполучень: (висота, віброїзоляція, дах, довжина, коливання, об'єм, обшивка, підлога, розширення, ширина) *кузова вагона*. Від двокомпонентного терміна *рама вагона* утворено три трикомпонентні: (повзун, п'ята, укіс) *рами вагона*. Цїй твірній схемі відповідають також терміни: *коефіцієнт тари вагона, ремонт електроустаткування (електрообладнання) вагона; дїльниця ремонту вагонїв, мережа огляду вагонїв, норма простою вагонїв, планування ремонту вагонїв, полігон експлуатації (обертання) вагонїв, пункт перестановки вагонїв, швидкість обробки вагонїв*;

– «(іменник + іменник у р. в.) + іменник у р. в.»: (відновлення працездатності, знак міністерства-власника, знак оренди, плавність ходу, пом'якшення ударів, пункт приписки) вагона; (жорсткість з'єднання, пункт переадресування) вагонїв;

– «іменник + для (іменник у р. в. + іменник у р. в.)»: *агрегат для обмивання вагонїв, педаль для розчеплення вагонїв, пристрій для перекидання вагонїв, стелаж-касета для дверей вагонїв, тупик для обробки вагонїв*;

– «іменник + (іменник у р. в.) + приїменник з іменником у непряму в.»: *вписування в габарит + вагон → вписування вагона в габарит, пересилання вагонїв у ремонт; закрїплення вагонїв від утїкання, підготовка вагонїв до перевезень*;

– «(іменник + іменник у р. в.) + у іменник у м. в.»: *розподїл температури у вагонї*.

3. «Іменник + прикметник + іменник». Терміни цього структурного типу творяться за схемою «іменник + (прикметник + іменник у р. в.)», продуктивність у творенні виявляють двокомпонентні терміни *вантажний вагон* і *пасажирський вагон*, наприклад: (*двері, кузов, номер-код, підлога*) *вантажного вагона, парк вантажних вагонів*; (*букса, кузов, номер-код*) *пасажирського вагона*; (*екіпірування, електропостачання, парк*) *пасажирських вагонів*. За цією схемою утворені також терміни: *екіпірування рефрижераторних вагонів, кузов критого вагона, люк критого вагона, наладник дефектоскопного вагона, наладник колісвимірювального вагона*.

Специфіка творення термінів цієї моделі полягає у зміні позиції компонента «вагон» із головної у двочленних термінах на залежну в тричленних – «прикметник + іменник у н. в.» → іменник + (прикметник + іменник у р. в.)», наприклад: *пасажирський вагон* (н. в.) – *букса* (чого?) *пасажирського вагона* (р. в.); *критий вагон* – *люк* (чого?) *критого вагона*.

4. «Іменник + іменник + прислівник». Малопродуктивна структурна модель, їй відповідає лише один термін: *рух вагонами вперед*.

Чотирикомпонентні словосполучення з терміном «вагон» у залежній позиції (40 одиниць) охоплюють такі структурні моделі:

1) «прикметник + іменник + іменник + іменник». Базою для їх творення є здебільшого два двочленні словосполучення – «(прикметник + іменник) + (іменник у р. в. + іменник у р. в.)»: *бокова балка + рама вагона* → *бокова балка рами вагона*; (*кінцева, хребтова, шворнева*) *балка рами вагона*; *навантажувальна площа підлоги вагона, навантажувальний (повний) об'єм кузова вагона, надп'яткова коробка рами вагона, тепла ізоляція кузова вагона*. На базі тричленного словосполучення утворений термін *оптимальний термін дії (служби) вагонів* – твірна схема «(прикметник + іменник + іменник у р. в.) + іменник у р. в.»;

2) «іменник + прикметник + іменник + іменник». Терміни з такою структурою утворені за трьома схемами: «(іменник + прикметник + іменник у р. в.) + іменник у р. в.» – *імовірність безвідмовної роботи вагона, наддування вантажного приміщення вагона, положення режимного перемикача вагона*; «іменник + (прикметник + іменник у р. в. + іменник у р. в.)» – *коефіцієнт порожнього пробігу вагонів, майстер безвідчінного ремонту вагонів, пункт комерційного огляду вагонів*; «(іменник + прикметник + іменник у р. в.) + прийменник з іменником у непряму в.» – *викочування колісної пари з-під вагона, підкочування колісної пари під вагон*;

3) «іменник + іменник + прикметник + іменник». Терміни цієї моделі утворені поєднанням двох двочленних словосполучень безпосередньо чи за допомогою прийменників за схемою «(іменник + іменник у р. в.) + (прийменник) (прикметник + іменник у непряму в.)»: *знак зупинки першого вагона, імовірність функціонування вантажного вагона, каркас кузова пасажирського вагона, металокожуха кузова пасажирського вагона, стійкість вагона в розтягнутому стані, стійкість вагона в стисненому (стиснутому) стані*. Для безприйменникових термінів характерна зміна позиції компонента «вагон» у двочленних словосполученнях на залежну в чотиричленних: *каркас кузова + пасажирський вагон* → *каркас кузова пасажирського вагона*;

4) «іменник + іменник + іменник + іменник». Терміни цього структурного типу репрезентовані наступними твірними схемами: «іменник + (іменник у р. в. + іменник у р. в. + іменник у р. в.)» – *автоматизація обмивання та очищення вагонів, замкотримач механізму зчіплювання вагонів, показник плавності ходу вагона, регульовальник швидкості руху вагонів*; «(іменник + (прийменник) іменник у непряму в. + іменник у непряму в.) + (прийменник) іменник у непряму в.» – *витрати на утримання запасів вагона, знак наявності радіо у вагоні*; «(іменник + іменник у р. в.) + прийменник (іменник у р. в. + іменник у р. в.)» – *поворот візків відносно рами вагона*;

5) модель «прикметник + іменник + прикметник + іменник» утворена за схемою «прикметник + (іменник + прикметник + іменник у р. в.)»: *інвентарний парк вантажних вагонів, інвентарний парк пасажирських вагонів, резервний парк вантажних вагонів, типова букса вантажного вагона*;

б) модель «прикметник + прикметник + іменник + іменник» малопродуктивна, їй відповідають два терміни, утворені за схемами: «(прикметник + прикметник + іменник) + іменник у р. в.» – *несна конструктивна частина вагона*, «(прикметник + іменник + іменник у р. в.)» – *порядковий інвентарний номер вагона*.

Серед багаточленних словосполучень із компонентом «вагон» у залежній позиції (17 одиниць) переважають п'ятичленні. За морфологічним складом компонентів вони представлені такими структурно-твірними моделями:

– «(іменник + іменник + іменник) + (іменник + іменник)»: *гасіння амплітуд коливання кузова вагона*; «іменник + (іменник + іменник + іменник + іменник)»: *пункт очищення, обмивання та дезінфекції вагонів*; «(іменник + іменник + іменник + іменник) + іменник»: *рівняння переміщень елементів вагона при русі*;

– «(прикметник + прикметник + іменник) + (іменник + іменник)»: *поздовжній обв'язувальний пояс рами вагона; поперечна проміжна балка рами вагона*;

– «(прикметник + іменник) + (іменник + прикметник + іменник)»: *відкотна установка для візків вантажних вагонів; литі боковини візків вантажних вагонів*;

– «(прикметник + прикметник + іменник) + (прикметник + іменник)»: *автоматизовані мийні установки для пасажирських вагонів*;

– «іменник + (прикметник + прикметник + іменник + іменник)»: *коефіцієнт вертикальної та горизонтальної динаміки вагона*;

– «(іменник + іменник) + (прикметник + іменник + іменник)»: *тупик для підзарядки (підзаряджання) акумуляторних батарей вагонів*;

– «(іменник + іменник) + (іменник + прикметник + іменник)»: *перевантаження вантажів у вагони вузької колії*;

– «(прикметник + іменник) + (іменник + іменник + іменник)»: *цифровий індекс залізниці приписки вагона*.

Багаточленні терміни представлені також словосполученнями із шести та семи компонентів. Вони мають таку структуру: «(іменник + прикметник + іменник) + (прикметник + іменник + іменник)» – *цітка для первинної обробки бокових (бічних) стін вагона*; «іменник + (іменник + прикметник + прикметник + іменник + іменник)» – *трафарет для дати останнього поточного обслуговування вагона*; «(іменник + іменник + прикметник + іменник) + іменник + іменник + іменник» – *система кодування особливих відомостей про поїзди, вагони і вантажі*.

Продуктивність компонента «вагон» у творенні термінологічних словосполучень залежно від його позиції та кількості компонентів подана в таблиці:

Терміни-словосполучення	Із компонентом «вагон» у головній позиції	Із компонентом «вагон» у залежній позиції
Двокомпонентні	76	86
Трикомпонентні	41	106
Чотирикомпонентні	34	40
Багатоконпонентні	12	17

Проведене дослідження дає змогу сформулювати загальні **висновки**:

1. Термінологічні словосполучення, що є результатом синтаксичного способу творення, виражають системні зв'язки, більш складні поняття порівняно з термінами-словами.

2. Продуктивність компонента «вагон» у творенні аналітичних термінів галузі залізничного транспорту пояснюється тим, що він належить до вузькоспеціальних термінів і позначає один з основних залізничних транспортних засобів.

3. Компонент «вагон» в аналітичних термінах може займати або головну, стрижневу позицію, бути ядром словосполучення, або перебувати в залежній позиції. Проте позиція компонента може змінюватися під час творення словосполучень вищого порядку.

4. Більшу продуктивність у творенні аналітичних термінів виявляє компонент «вагон» у залежній позиції. За кількістю компонентів переважають дво- і тричленні терміни. Найчисельнішу групу складають тричленні терміни з компонентом «вагон» у залежній позиції. Продуктивними моделями їх творення є «прикметник + іменник + іменник» та «іменник + іменник + іменник».

5. Для двокomпонентних термінів із лексемою «вагон» у головній позиції найпродуктивнішою є модель «прикметник (дієприкметник) + іменник». Двокомпонентні терміни з лексемою «вагон» у залежній позиції творяться виключно за моделлю «іменник + іменник».

6. Багаточленні терміни з компонентом «вагон» у головній позиції складають кількісно меншу групу, проте переважають за кількістю компонентів – чотирнадцять. Терміни з лексемою «вагон» у залежній позиції містять максимально сім компонентів.

Визначення продуктивності лексеми «вагон» у термінотворенні не вичерпується лише синтаксичним способом, без з'ясування її активності у творенні похідних термінів за допомогою морфологічного способу дослідження не можна вважати вичерпним. У цьому й вбачається **перспектива подальших наукових розвідок**.

STRUCTURAL MODELS OF ANALYTICAL TERMS WITH COMPONENT "CAR" (BASED ON TERMINOLOGY OF RAILWAY TRANSPORT)

S. P. Lahdan, senior lecturer

*Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan, Dnipro, Ukraine
E-mail: svit.la@ukr.net*

The most common way of creating industry terms is syntactic. The advantage of terminological phrases over word terms is in their ability to express more concepts that are complex. In this article, terminological phrases of the railway industry are analyzed in a new perspective. Structural models of analytical terms with the component "car" were investigated, among which the most productive were selected.

In analytical terms, the component "car" acts either as the main word, the core of the phrase, or the dependent word. However, the component position may change when creating higher order phrases. There are two-, three-, four- and multi-component analytical terms. The most common are two- and three-component terms. For the two-component terms with the token, the "car" in the main position is the most productive model "adjective (participle) + noun". Two-component terms with the token "car" in the dependent position are created exclusively on the model "noun + noun". Among the three-component prevails the terms with the token "car" in the dependent position. Productive models of their creation are "adjective + noun + noun" and "noun + noun + noun".

The productivity of the "car" component in term formation is explained by the fact that it refers to narrowly specialized terms and stands for one of the main railway vehicles.

Key words: component "car", terminological terms, structural model, noun, adjective.

СТРУКТУРНЫЕ МОДЕЛИ АНАЛИТИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ С КОМПОНЕНТОМ «ВАГОН» (НА МАТЕРИАЛЕ ТЕРМИНОЛОГИИ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА)

С. П. Лагдан, старший преподаватель

*Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта им. В. Лазаряна, Украина
E-mail: svit.la@ukr.net*

Среди способов образования отраслевых терминов наиболее распространенным является синтаксический. Преимущество терминологических словосочетаний над терминами-словами состоит в их способности выражать более сложные понятия. В статье терминологические словосочетания отрасли железнодорожного транспорта проанализированы в новом ракурсе. Исследованы структурные модели аналитических терминов с компонентом «вагон», среди которых определены наиболее продуктивные.

В аналитических терминах компонент «вагон» является либо главным словом, ядром словосочетания, либо зависимым словом. Однако позиция компонента может изменяться при образовании словосочетаний высшего порядка. По структуре аналитические термины бывают двух-, трех-, четырех- и многокомпонентные. Наиболее распространенными являются двух- и трехкомпонентные термины. Для двухкомпонентных терминов с лексемой «вагон» в главной позиции самой продуктивной выступает модель «прилагательное (причастие) + существительное». Двухкомпонентные термины с лексемой «вагон» в зависимой позиции образуются исключительно по модели «существительное + существительное». Среди трехкомпонентных преобладают термины с лексемой «вагон» в зависимой позиции. Наиболее продуктивные модели их образования – «прилагательное + существительное + существительное» и «существительное + существительное + существительное».

Продуктивность компонента «вагон» в терминообразовании объясняется тем, что он принадлежит к узкоспециальным терминам и обозначает одно из основных железнодорожных транспортных средств.

Ключевые слова: компонент «вагон», терминологические словосочетания, структурная модель, имя существительное, имя прилагательное.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Українське термінознавство: підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
2. Гарашенко Л. Б. Багатокомпонентні термінологічні одиниці загальнотехнічної терміносистеми / Л. Б. Гарашенко // Термінологічний вісник: збірник наукових праць / Відп. ред. В. Л. Іващенко. – К. : Ін-т укр. мови НАНУ, 2013. – Вип. 2 (2). – С. 65-71.
3. Дорошенко С. Українська термінологія нафтогазової промисловості: становлення і розвиток: монографія / С. Дорошенко. – Полтава: Вид-во ПолтНТУ, 2013. – 139 с.
4. Жукова О. Т. Синтаксичний спосіб творення термінів галузі залізничного транспорту / О. Т. Жукова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. – 2015. – № 15, Т. 1. – С. 32-34.
5. Рыбенко В. В. Грамматична структура аналітичних номінацій у залізничній термінології (на матеріалі української мови) / В. В. Рыбенко // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2013. – Вип. 36. – С. 67-70.
6. Малий російсько-український словник залізничних термінів. – К. : Транспорт України, 1992. – 48 с.
7. Російсько-український словник залізничних термінів / [укл. Л. П. Ватуля, В. С. Фоменко; за ред. Ю. В. Соболева]. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Транспорт України, 2000. – 484 с.
8. Російсько-український термінологічний словник: Вагони та вагонне господарство. Локомотиви / [укл. Б. С. Боднар, О. О. Бочарова, В. В. Колбун]. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту заліз. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2005. – 163 с.
9. Технический железнодорожный словарь [Электронный ресурс] / [Н. Н. Васильев и др.]. – М., 1941. – URL: <http://enc-dic.com/railway>. – Дата доступа: 10-20.04.2018.
10. Словник основних транспортних і суміжних термінів / [укл. Б. І. Торопов]. – К. : Державний економіко-технологічний університет транспорту, НВО ГППРОТРАНС, 2013. – 200 с.
11. Корнійчук М. П. Технологія галузі і технічні засоби залізничного транспорту: у 2-х ч.: підручник / М. П. Корнійчук, Н. В. Липовець, Д. О. Шамрай. – К. : Дельта, 2006-2007. – Ч. 1 (розділи 1-6). – 2006. – 500 с.
12. Корнійчук М. П. Технологія галузі і технічні засоби залізничного транспорту: у 2-х ч.: підручник / М. П. Корнійчук, Н. В. Липовець, Д. О. Шамрай. – К. : Дельта, 2006-2007. – 2007. – Ч. 2 (розділи 7-14). – 424 с.

REFERENCES

1. Panko, T. I., Kochan, I. M. and Matsiuk, H. P. (1994). *Ukrainske terminoznavstvo: pidruchnyk* [Ukrainian Terminology. Textbook]. Lviv, Ukraine: Svit.
2. Garashchenko, L. B. (2013). Bahatokomponentni terminolohichni odynitsi zahalnotekhnichnoi terminosystemy. In V.L. Ivashchenko (Ed.) *Terminolohichni visnyk*, 2(2), 65–71. Kyiv, Ukraine: Instytut ukrainskoi movy NANU.
3. Doroshenko, S. (2013). *Ukrainska terminolohiia naftohazovoi promyslovosti: stanovlennia i rozvytok* [Ukrainian terminology of oil and gas industry. Formation and development]. Poltava, Ukraine: PoltNTU.
4. Zhukova, O. T. (2015). Syntaksychnyi sposib tvorennia terminiv haluzi zaliznychnoho transportu [Syntactical way of term building in railway transport sphere]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia Filolohiia*, 15 (1), 32–34.
5. Rybenok, V. V. (2013). Hramatychna struktura analitychnykh nominatsii u zaliznychnii terminolohii (na materialii ukrainskoi movy) [Grammatical structure of analytical nominations in railway terminology (based on the material of the Ukrainian language)]. *Naukovi zapysky. Seriiia Filolohichna*, 36, 67–70. Ostroh, Ukraine: Ostrozka akademiia.
6. *Malyi rosiisko-ukrainskyi slovnyk zaliznychnykh terminiv* [Small Russian-Ukrainian dictionary of railway terms]. (1992). Kiev, Transport Ukrainy. 48 p.
7. Vatulja, L. P. & Fomenko, V. S. (2000). *Rosiisko-ukrainskyi slovnyk zaliznychnykh terminiv* [Russian-Ukrainian Dictionary of railway terms] (Yu. V. Sobolev, Ed.). Kyiv, Ukraine: Transport Ukrainy.
8. Bodnar, B. Ye., Bocharova, O. O. & Kolbun, V. V. (2005). *Rosiisko-ukrainskyi terminolohichni slovnyk: Vahony ta vahonne hospodarstvo. Lokomotyvy* [Russian-Ukrainian Terminological Dictionary: Cars and carriage facilities. Locomotives]. Dnipropetrovsk, Ukraine: Vydavnytstvo Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu zaliznychnoho transportu imeni akademika V. Lazariana.
9. Vasilyev, N. N., et al. (1941). *Tekhnicheskij zheleznodorozhnyj slovar'* [Technical railway dictionary]. Moscow, Russia. Retrieved April 10–20, 2018 from <http://enc-dic.com/railway>
10. Toropov, B. I. (2013). *Slovnyk osnovnykh transportnykh i sumizhnykh terminiv* [Dictionary of basic transport and adjacent terms]. Kyiv, Ukraine: Derzhavnyi ekonomiko-tehnologichnyi universytet transportu, NVO HIPROTRANS.
11. Korniihchuk, M. P., Lypovets, N. V., & Shamrai, D. O. (2006). *Tekhnolohiia haluzi i tekhnichni zasoby zaliznychnoho transportu* [The technology brunch office and technical means of railway transport] (Part 1, Ch. 1–6). Kyiv, Ukraine: Delta.
12. Korniihchuk, M. P., Lypovets, N. V., & Shamrai, D. O. (2007). *Tekhnolohiia haluzi i tekhnichni zasoby zaliznychnoho transportu* [The technology brunch office and technical means of railway transport] (Part 2). Kyiv, Ukraine: Delta.

Надійшла до редакції 7 травня 2018 р.